

Вядома, кожнае прадпрыемства павінна мець такія аб'екты, як прадпрыемствы грамадскага харчавання, установы аховы здароўя, паколькі функцыяніраванне іх улічвае спецыфіку ўмоў працы на кожным прадпрыемстве, напрыклад праводзіцца работа па папярэджанню прафесійных захворванняў.

У навуковай літаратуры сустракаюцца прапановы па пытанню ўпарадкавання сістэмы фінансавання развіцця сацыяльнай інфраструктуры па методыцы разліку велічыні долевага ўдзелу кожнага прамысловага прадпрыемства, што садзейнічае ўзмацненню ролі тэрытарыяльнага планавання. На нашу думку, мэтазгодна пэўны час захаваць размеркаванне сродкаў на яе развіццё па ведамасных каналах з канчатковымі вынікамі вытворчай дзейнасці ў спалучэнні з прынцыпам размеркавання па працы. Аднак што датычыцца размеркавання сродкаў паміж тэрытарыяльнымі сістэмамі, то, на наш погляд, пры развіцці сацыяльнай інфраструктуры неабходна рабіць акцэнт на выраўноўванне сацыяльных умоў жыцця працоўных, занятых на прадпрыемствах рознага ўзроўню падпарадкавання. Стварэнне ўсім працоўным аднолькавых магчымасцей у атрыманні паслуг найбольш важных галін сацыяльнай інфраструктуры з'яўляецца ва ўмовах развітога сацыялізма важнейшай прадпасылкай выхавання новага чалавека, далейшага развіцця сацыялістычнага спосабу жыцця.

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт

Резюме

В статье исследуются вопросы развития ведомственных объектов социальной инфраструктуры, ее влияния на развитие общей инфраструктуры города в целом, производится оценка уровня обеспеченности трудящихся услугами отраслей социальной инфраструктуры в зависимости от ведомственной подчиненности промышленных предприятий, определяется связь между социальной инфраструктурой и производительностью труда и на этой основе даются предложения по взаимосвязке отраслевого и территориального подхода при распределении капитальных вложений на строительство ее объектов.

Summary

The problems of development of departmental objects of a social infrastructure, its influence on the development of the general social infrastructure of a city as a whole are examined. A level of providing the working people with services of the social infrastructure branches in dependence on the departmental subordination of industrial enterprises is estimated. A relationship between the social infrastructure and labour productivity is specified and on this basis proposals are made concerning the coordination of branch and territory approaches when distributing the investments for constructing its objects.

Г. У. КАРЗЕНКА

ІНТЭНСІФІКАЦЫЯ УКРАНЕННЯ НАВУКОВЫХ РАСПРАЦОВАК У ВЫТВОРЧАСЦЬ

Інтэнсіфікацыя, паскоранае ўкараненне ў вытворчасць дасягненняў навукі і тэхнікі, ажыццяўленне буйных комплексных праграм — усё гэта ў канчатковым выніку павінна ўзняць на якасна новы ўзровень прадукцыйныя сілы нашага грамадства, адзначалася на лютаўскім (1984 г.) Пленуме ЦК КПСС. Прагрэс навукі і ўмацаванне яе садружнасці з вытворчасцю ва ўмовах развітога сацыялізма непарыўныя, арганічна звязаныя. Вывучэнне іх узаемадзеяння, дыялектыкі развіцця — важная тэарэтычная і народнагаспадарчая задача. Прынятая чэрвеньскім (1983 г.) Пленумам ЦК КПСС пастанова «Актуальныя пытанні ідэала-

гічнай, масава-палітычнай работы партыі» патрабуе сёння ад вучоных «актывізаваць навуковы пошук, забяспечыць рашучы паварот навуковых устаноў, усіх вучоных-грамадзянцаў да ключавых практычных задач, якія стаяць перад краінай»¹.

Далейшае паскарэнне тэхнічнага прагрэсу КПСС і Савецкі ўрад разглядаюць як важнейшую сферу дзейнасці партыйных камітэтаў і арганізацый. Не выпадкова ў рашэннях XXVI з'езда КПСС запісана, што «краіна вельмі мае патрэбу ў тым, каб намаганні «вялікай навукі» разам з распрацоўкай тэарэтычных праблем у большай меры былі сканцэнтраваны на вырашэнні ключавых народнагаспадарчых пытанняў, на адкрыццях, здольных унесці сапраўды рэвалюцыйныя змены ў вытворчасць»². Партыя нястомна звяртае ўвагу пучоных на ўдасканалванне арганізацыйна-эканамічнага, тэхнічнага механізма перадачы і ўкаранення ў народную гаспадарку вынікаў навуковых даследаванняў, наладжванне стабільных сувязей навукі і вытворчасці.

Цэнтральны Камітэт Кампартыі Беларусі і Савет Міністраў БССР, ажыццяўляючы партыйнае і дзяржаўнае кіраўніцтва навукай, дабіваюцца, каб створаны ў рэспубліцы навукова-тэхнічны і вытворчы патэнцыял з найбольшай паўнатай і эфектыўнасцю выкарыстоўваўся для вырашэння агульнанародных задач. Гэтыя пытанні абмяркоўваліся на XXVII і XXVIII з'ездах і наступных пленумах ЦК КПБ, сходах партыйнага актыву. Прааналізаваўшы развіццё фундаментальных і прыкладных даследаванняў у рэспубліцы, XXIX з'езд КПБ паставіў перад партыйнымі арганізацыямі ў якасці задачы першаступеннай важнасці «больш настойліва развіваць інтэграцыю навукі і вытворчасці»³. Пастаювамі ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР «Аб мерах па паскарэнню ўкаранення ў народную гаспадарку вынікаў навукова-даследчых работ інстытутаў АДДЗІлення фізіка-тэхнічных навук Акадэміі навук БССР і іншых навуковых устаноў рэспублікі» (1971 г.) і «Аб мерах па далейшаму ўдасканалванню планавання навукова-даследчых работ і паскарэнню ўкаранення іх вынікаў у вытворчасць» (1976 г.) былі вызначаны асноўныя напрамкі дзейнасці навуковых калектываў, замацаваны базавыя прадпрыемствы для доследнай праверкі і ўкаранення ў вытворчасць распрацовак, прадугледжаны неабходныя арганізацыйныя мерапрыемствы хутчэйшай рэалізацыі ў практыцы навуковых даследаванняў⁴.

Важным этапам у набліжэнні навукі да вытворчасці з'явілася адначасовае ўмацаванне эксперыментальнай базы навуковых, праектна-канструктарскіх і тэхналагічных арганізацый, прамысловых прадпрыемстваў. ЦК КПБ і Савет Міністраў рэспублікі аказалі значную дапамогу АН БССР у развіцці доследна-канструктарскіх надроздзяленняў. У Акадэміі навук БССР у 1970 г. створана гаспадарча-разліковае Цэнтральнае канструктарскае бюро з доследнай вытворчасцю для задавальнення патрэбнасцей інстытутаў па правядзенню бягучых даследаванняў і забеспячэнню распрацоўкі галаўных узораў новай тэхнікі. Да 1984 г. дзейнічалі яшчэ 9 спецыяльных канструктарска-тэхналагічных бюро (СКТБ з ДВ) пры інстытутах фізікі, ядзернай энергетыкі, фізікі цвёрдага цела і паўправаднікоў, электронікі і інш. У саставе Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР функцыяніравалі тры СКБ з ДВ: пры Беларускай політэхнічным інстытуце, Белдзяржуніверсітэце і Мінскім радыётэхнічным інстытуце. Усяго ў навуковых установах рэспубліканскіх і саюзна-рэспубліканскіх міністэрстваў і ведамстваў Беларускай ССР дзейнічае 27 доследна-эксперыментальных надроздзяленняў, якімі ў 1979 г. выкананы работы на 33,8 млн. руб., выраблена 2,9

¹ Матэрыялы Пленума Цэнтральнага Комітэта КПСС, 14—15 жніўня 1983 г.— М.: Політгыздат, 1983, с. 70.

² Матэрыялы XXVI з'езда КПСС.— М.: Політгыздат, 1981, с. 42—43.

³ Матэрыялы XXIX з'езда КПБ.— Мн.: Беларусь, 1981, с. 18.

⁴ Советская Белоруссия, 1971, 18 верас.; СЗ БССР, 1976, № 36, ст. 569.

тыс. назваў прадукцыі, больш за 600 з іх пастаўлены на прамысловую вытворчасць⁵.

Савецкая дзяржава, уключыўшы навуку ў вырашэнне задач развіцця грамадскай вытворчасці, выкарыстоўвае разнастайныя формы і метады для ўстанаўлення паміж імі трывалых сувязей. Адною з найбольш эфектыўных з'яўляецца выкананне НДІ і ВНУ навукова-даследчых работ на падставе заключэння прадпрыемствамі гаспадарчых дагавораў. Аб'ём работ, заказаных вытворчасцю, з году ў год узраслае. Калі ў 1971 г. інстытуты Акадэміі навук БССР выканалі гаспадарчых дагавораў на 8,6 млн. руб. (32,7% ад агульнага аб'ёму фінансавання), то ў 1984 г. — на 40 млн. руб. (55%). У інстытутах фізіка-матэматычнага і фізіка-тэхнічнага профілю гэты паказчык складае 65—83%⁶. Колькасць гаспадарча-дагаворных работ у ВНУ Беларусі з 1968 па 1978 г. узрасла ў 4 разы (з 243 да 923 тэм). Толькі ВНУ Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР у 1978 г. выканалі работ на 19,7 млн. руб.⁷

Пераход да праграма-мэтавага метаду планавання стварыў неабходныя ўмовы для паляпшэння арганізацыі заключэння гаспадарчых дагавораў, выканання і ўкаранення іх у вытворчасць. Тэматыка ўзгадняецца з зацікаўленымі дзяржаўнымі, вытворчымі і галіновымі камітэтамі, вызначаюцца памеры асігнаванняў, а таксама прадпрыемстваў і арганізацыі, якім павінны быць перададзены вынікі даследаванняў. Многія навуковыя ўстановы сталі пераходзіць ад сувязей з асобнымі прадпрыемствамі да прамых сувязей з міністэрствамі і ведамствамі, буйнымі аб'яднаннямі. Гэта садзейнічае азнаямленню вялікай колькасці прадпрыемстваў і арганізацый з характарам навуковых даследаванняў, пашырае прымяненне навуковых дасягненняў у практыцы, павышае тэрэтычны ўзровень укараняемых работ. Па такіх планах АН БССР працуе з саюзнымі міністэрствамі машынабудавання, авіяцыйнай, хімічнай, станкабудаўнічай і інструментальнай прамысловасці, каляровай металургіі, па вытворчасці мінеральных угнаенняў, Дзяржбудам БССР, вытворчым аб'яднаннем «Беларускалій» і інш.

Вучонымі інстытутаў механікі металапалімерных сістэм, электронікі, фізікі, фізіка-арганічнай хіміі, геахіміі і геофізікі, агульнай і неарганічнай хіміі АН БССР у садружнасці з Беларускім філіялам Усесаюзнага навукова-даследчага інстытута галургіі (БФНДІГ) выкананы на ВА «Беларускалій» рад перспектыўных навукова-тэхнічных распрацовак, накіраваных на стварэнне і ўдасканалванне тэхналагічных працэсаў і абсталявання для здабычы і перапрацоўкі руды і вытворчасці калійных угнаенняў, а таксама па ахове навакольнага асяроддзя. Калектыў Інстытута механікі металапалімерных сістэм АН БССР распрацаваў новыя канструкцыйныя кампазіцыйныя матэрыялы, канструкцыі ролікаў і металапалімерных ролікаапор, укараненне якіх дазволіла зменшыць вагу канвеераў, у два-чатыры разы павялічыць тэрмін іх службы, сэканоміць сотні тон металу. Ад укаранення на камбінаце 50 тыс. ролікаў атрыманы эканамічны эфект 900 тыс. руб.⁸

Устаноўкі і працэсы, прапанаваныя Інстытутам цепла- і масаабмену АН БССР, пасля прамысловай праверкі на асобных прадпрыемствах рэкамендаваны да серыйнага выпуску ў маштабе галіны. На прадпрыемствах медыцынскай прамысловасці СССР укаранены апараты для сушкі і грануляцыі лекавых прэпаратаў, тэхпалогіі вытворчасці таблетачных прэпаратаў, якія забяспечваюць поўны цыкл вытворчага працэсу⁹.

⁵ Действительный фактор созидания.— Мн.: Беларусь, 1981, с. 74.

⁶ Промышленность Белоруссии, 1981, № 7, с. 37.

⁷ Промышленность Белоруссии, 1979, № 1, с. 44; Архіў Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР, с. 1735, л. 16.

⁸ Не кра ш е в и ч С. А. Социалистическое соревнование и рост творческой активности ученых.— Мн.: Наука и техника, 1982, с. 189.

⁹ Вечерний Минск, 1982, 29 сак.

Такая сістэма арганізацыі і планавання навукова-даследчых работ па ўкараненню дасягненняў вучоных у вытворчасць дае станоўчыя вынікі. Сумарны эканамічны эффект ад выкарыстання 304 распрацовак акадэмічных інстытутаў у 1983 г. склаў больш за 120 млн. руб. супраць 53,2 млн. руб. у 1978 г. На сесіі Агульнага сходу АН БССР (сакавік 1984 г.) падкрэслівалася, што акадэмічная навука дае «рэальную, матэрыяльна адчувальную аддачу ў гаспадарча-дагаворных работах з прадпрыемствамі рэспублікі. На 1 руб. затрат атрымана 5 руб. прыбытку»¹⁰.

У Мінскім навукова-даследчым інстытуце будаўнічых матэрыялаў да выканання даследчых работ шырока прыцягваюцца спецыялісты прамысловых прадпрыемстваў. Існуючая практыка садзейнічае хутчэйшаму ўкараненню распрацовак у вытворчасць. Напрыклад, толькі за бягучыя 1978—1983 гг. на прадпрыемствах галіны, іншых міністэрстваў і ведамстваў інстытут укараніў 63 навукова-даследчыя распрацоўкі з гадавым эканамічным эфектам у суме 9,7 млн. руб.¹¹ Выніковымі з'явіліся работы па атрыманню з мясцовай сыравіны двухслойнай цэгля высокай якасці, скарачэнню працаёмкасці абліцоўкі вонкавых сценаў і зніжэнню матэрыяльных затрат, удасканаленню тэхналогіі вытворчасці даламітавай мукі, што павысіла прадукцыйнасць абсталевання на 20—30% і палепшыла якасць прадукцыі.

Гаспадарча-разліковая сістэма арганізацыі работ па стварэнню, асваенню і ўкараненню новай тэхнікі ўмацавала сувязь навукі і вытворчасці, павысіла яе эфектыўнасць. Дзякуючы рацыянальнай структуры і гібкай сістэме кіравання навуковымі распрацоўкамі 47 кафедраў і 11 навукова-даследчых лабараторый Беларускага тэхналагічнага інстытута супрацоўнічаюць з многімі прамысловымі прадпрыемствамі, у першую чаргу з тымі, для якіх рыхтуюць спецыялістаў. У 1982 г. імі выконвалася 170 тэм, з іх 108 — на спецыяльных дагаворах. У якасці сувыканаўцы інстытут прыняў удзел у ажыццяўленні 20 комплексных навукова-тэхнічных праграм.

Шырокае распаўсюджанне атрымала сістэма дагавораў аб творчай садружнасці. Мінскі канструктарска-тэхналагічны эксперыментальны інстытут Мінаўтапрома шмат гадоў падтрымлівае творчыя сувязі з калектывам вытворчага аб'яднання «БелдэптаМАЗ». Асноўныя намаганні накіраваны на стварэнне прагрэсіўных тэхналагічных працэсаў, чарцяжоў высокапрадукцыйных сродкаў механізацыі і аўтаматызацыі, тэхналагічнай аснасткі для падрыхтоўкі да выпуску аўтамабіляў новай мадыфікацыі МАЗ-5336 і МАЗ-6422. Інстытут спецыялізуецца на выдадзеных заводам чарцяжоў новых аўтамабіляў па іх тэхналагічнасць, вывучыўшы прагрэсіўныя метады на ЗІЛе, КамАЗе, Горкаўскім аўтазаводзе і іншых прадпрыемствах краіны. У выніку Мінскаму аўтамабільнаму заводу перададзена больш за 1400 распрацовак, якія павінны палепшыць тэхналагічнасць чарцяжоў вырабаў па уніфікацыі канструктываў і памераў дэталяў і вузлаў, рацыянальнаму выкарыстанню адходаў штампоўкі, пераводу аўтаматна-такарных дэталяў на выраб метадам выціскання. Па ўсіх прапановах быў зроблены разлік эканамічнай эфектыўнасці. Народная гаспадарка краіны атрымала эканомію капітальных затрат на суму 1,3 млн. руб., металу — 1865 т, умоўна вызвалілася 150 рабочых¹².

Разам з тым практыка работы навукова-даследчых інстытутаў і ВДУ сведчыць, што, нягледзячы на значныя паліпшэнні, стварыць цэласную сістэму ўзаемадзеяння навукі і вытворчасці пакуль не ўдалося. Укараненне навукова-тэхнічных дасягненняў па-ранейшаму застаецца найбольш слабым звяном у ланцугу навука — вытворчасць. Усё яшчэ

¹⁰ За передовую науку, 1984, 16 сак.

¹¹ Промышленность Белоруссии, 1983, № 9, с. 33.

¹² Вечерний Минск, 1984, 11 лют.

неабгрунтавана вялікія тэрміны канструявання вырабаў, замены тэхналагічных працэсаў для масавай вытворчасці ў прамысловасці. Далейшага ўдасканалвання патрабуе сістэма гаспадарча-дагаворных адносін. Нярэдка яны заключаюцца без папярэдняй эканамічнай прапрацоўкі, бяруцца нязначныя тэмы, якія вырашаюць прыватныя пытанні вытворчасці. Навуковыя калектывы не заўсёды распрацоўваюць перспектыўную тэматыку, прадугледжаную саюзнымі і рэспубліканскімі мэтавымі праграмамі.

Цэнтральным Камітэтам КПСС і Саветам Міністраў СССР у пастанове «Аб мерах па паскарэнню навукова-тэхнічнага прагрэсу ў народнай гаспадарцы» (1983 г.) пастаўлена задача ўмацавання механізма інтэграцыі навукі з вытворчасцю, які б садзейнічаў якаснаму правядзенню навуковых даследаванняў, стварэнню высокаэфектыўных узораў новай тэхнікі і тэхналогіі, іх буйнамаштабнаму ўкараненню. Сесія Агульнага сходу АН БССР (лістапад 1983 г.) абмеркавала задачы акадэмічных інстытутаў па выкананню гэтай пастановы. У прамове Першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі М. М. Слюнькова дакладна сфармуляваны ключавыя папяркі навуковага пошуку вучоных. «Важна даць самы шырокі прастор даследаванням новага тыпу — фундаментальным па свайму характару, па сваёй сутнасці і адначасова накіраваным на вырашэнне канкрэтных народнагаспадарчых праблем, — адзначалася ў прамове. — Разам з тым неабходна стройная сістэма мер, якія павінны ўключаць у сябе парадак адбору завершаных даследаванняў, іх апрабаванне ў галінах, даядзеныя планавых заданняў па выкарыстанню новаўвядзенняў, матэрыяльна-тэхнічнае і эканамічнае стымуляванне ўкаранення эфектыўных навукова-тэхнічных рашэнняў»¹³.

Значна ўзрастае роля навукі ў рэалізацыі Харчовай праграмы СССР. На пленуме ЦК КПБ (чэрвень 1982 г.) адзначалася, што навуковыя ўстановы рэспублікі павінны аб'яднаць намаганні на распрацоўцы фундаментальных і прыкладных праблем развіцця аграпрамысловага комплексу, якія садзейнічалі б найбольш паспяховаму ажыццяўленню Харчовай праграмы¹⁴. На сельскую гаспадарку працуюць многія калектывы вучоных, расце практычная значнасць даследаванняў і распрацовак, якія выконваюцца ў акадэмічных і галіновых НДІ, ВНУ і на прадпрыемствах. У ходзе выканання заданняў адзінаццатай пяцігодкі было заключана 50 дагавораў аб творчым супрацоўніцтве, створана 300 комплексных творчых брыгад. Эканамічны эффект ад рэалізацыі намечанай праграмы склаў 65 млн. руб.¹⁵

ЦК КПБ адобрыў дагавор, які заключылі паміж сабой прадпрыемствы сельскагаспадарчага машынабудавання, рад акадэмічных, галіновых і навучальных інстытутаў г. Мінска, механізатары і інжынерна-тэхнічныя работнікі калгасаў і саўгасаў Мінскага раёна, а таксама Мінскае абласное і раённае аб'яднанне сельгастэхнікі. Творчая садружнасць вучоных, работнікаў вытворчасці і эксплуатацыйных службаў накіравана на павелічэнне тэрміну работы трактароў МТЗ-80 да капітальнага рамонту з 4 да 5—6 гадоў, зніжэнне расходу запасных частак, гаруча-змазачных матэрыялаў і затрат на тэхнічнае абслугоўванне¹⁶.

Абследаванне трактароў, якія працуюць ва ўсіх гаспадарках Мінскага раёна, дапамагло выявіць істотныя недахопы ў іх абслугоўванні. Каардынацыйны савет па кантролю за рэалізацыяй дагавора распрацаваў і ўзгадніў з Мінскім абласным аб'яднаннем сельгастэхнікі колькасць і наменклатуру камплекта вузлаў і дэталяў, неабходных для гарантыйнага абслугоўвання машын. Цэнтральны навукова-даследчы інстытут механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі прапанаваў прыняцковую схему электроннага блока для вымярэнняў энергетычнага стану

¹³ Советская Белоруссия, 1983, 18 кастр.

¹⁴ Советская Белоруссия, 1982, 5 чэрв.

¹⁵ Промышленность Белоруссии, 1983, № 10, с. 6.

¹⁶ Коммунист Белоруссии, 1981, № 8, с. 3.

рухавікоў. Супрацоўнікі Беларускага інстытута механізацыі сельскай гаспадаркі, пастаянна назіраючы за грунай трактароў ў дзесяці гаспадарках Мінскага і Смалявіцкага раёнаў, сабралі вялікую інфармацыю аб працаздольнасці асобных элементаў трактароў, стане тэхнічнага абслугоўвання, рамонце і ўзроўні эксплуатацыі. Праведзены таксама комплекс работ па дыягнаставанню тэхнічнага стану машын, у прыватнасці па спектральнаму аналізу забруджанасці агрэгатаў трансмісіі ва ўмовах звычайнай эксплуатацыі. Гэта дало магчымасць выпрацаваць рэкамендацыі па паляпшэнню рамонту, унесці іх у сервісныя кніжкі тэхабслугоўвання¹⁷.

Дагавор у многім садзейнічаў ажыццяўленню мерапрыемстваў, якія забяспечваюць мотарэсурс агрэгатаў «Беларусі» ў намеры 8 тыс. гадз. да капітальнага рамонту, падрыхтоўцы кадраў механізатараў, паляпшэнню забеспячэння запчасткамі. Новая сістэма абслугоўвання машын, якая існуе ў трыццаці пяці гаспадарках Мінскага раёна, павысіла каэфіцыент гатоўнасці трактароў да 95%. Такім чынам, першы вопыт творчай садружнасці накіроўвае работнікаў навукі, вытворчасці, інжынерна-тэхнічных службаў сельскай гаспадаркі на стварэнне новай тэхнікі для вёскі і павелічэнне на гэтай аснове грамадскай прадукцыйнасці працы.

Сучасная навукова-тэхнічная рэвалюцыя шклянула да жыцця навукова-вытворчыя аб'яднанні, якія ўключаюць навукова-даследчыя, праектна-канструктарскія, тэхналагічныя арганізацыі і прамысловыя прадпрыемствы. «Аб'яднанні — гэта якасна новая з'ява ў кіраванні прамысловай вытворчасцю, — адзначалася на XXV з'ездзе партыі. — Яны ўяўляюць сабой не механічнае спалучэнне прадпрыемстваў, а адзіны вытворча-гаспадарчы комплекс, у якім арганічна зліты навука і вытворчасць»¹⁸. НВА як арганізацыйная сістэма забяспечваюць няспынанасць усяго цыкла даследавання — вытворчасць, ліквідуюць працяглыя перапынкі паміж асобнымі стадыямі. На неабходнасць актыўнага стварэння аб'яднанняў звярталася ўвага на XXVIII, XXIX з'ездах КПБ, XII, XIX, XX пленумах ЦК Кампартыі Беларусі. Ужо ў 1981 г. у рэспубліцы налічвалася 14 НВА, якія функцыянуюць у прыборабудаванні, прамысловасці сельскай гаспадаркі, дарожным машынабудаванні, дрэвапрацоўцы¹⁹. Іх з'яўленне абумоўлівалася задачамі канцэнтрацыі навуковых сіл на асноўных напрамках навукова-тэхнічнага прагрэсу, пераходам на новую сістэму планавання і эканамічнага стымулявання.

Аналіз дзейнасці НВА дае падставу лічыць іх найбольш удалай і прымальнай для галін народнай гаспадаркі формай сувязі навукі і вытворчасцю, якая забяспечвае значнае паскарэнне тэмпаў рэалізацыі навукова-тэхнічных дасягненняў. Галоўнай задачай, якая стаіць перад НВА «Дармаш» (створана ў 1975 г.), з'яўляецца распрацоўка і асваенне ў народнай гаспадарцы сучасных мадэлей дарожна-будаўнічых машын. За перыяд з 1976 па 1979 г. па прасктах аб'яднання выраблена 29 узораў машын, з якіх 26 прайшлі дзяржаўныя выпрабаванні і рэкамендаваны да серыйнай вытворчасці²⁰. Павышэнню практычнай аддачы ад праводзімых даследаванняў садзейнічала стварэнне ў лютым 1980 г. Беларускага рэспубліканскага міжгаліповага навукова-вытворчага аб'яднання парашкавай металургіі. Ад укаранення ў вытворчасць работ аб'яднання эканамічны эфект склаў звыш 8 млн. руб. Шырокае прымяненне знайшлі фрыкцыйныя матэрыялы з навывшамымі эксплуатацыйнымі ўласцівасцямі ў вузлах трэння машын, паранковыя фільтруючыя элементы, спечаныя металічныя формы для вытворчасці керамічных і шкляных вырабаў.

У 70-х гадах у рэспубліцы створаны навукова-вытворчыя аб'яднанні

¹⁷ Советская Белоруссия, 1983, 9 снеж.

¹⁸ Материалы XXV съезда КПСС. — М.: Политиздат, 1976, с. 131.

¹⁹ Материалы XXIX съезда КПБ, с. 18.

²⁰ Строительные и дорожные машины, 1979, № 5, с. 29.

на грамадскіх пачатках з удзелам акадэмічных інстытутаў. Пры Аддзяленні фізіка-тэхнічных навук АН БССР на ВА «БелаўтаМАЗ» у 1975 г. створаны Аддзел праблемных даследаванняў грузавых аўтамабіляў, ператвораны ў НВА «Аўтафізтэх» (1979 г.). АН БССР і Мінскім трактарным заводам створана НВА «Анітра», а з прамысловымі прадпрыемствамі г. Гомеля — «Ангом». Гэта дазваляе найбольш поўна захоўваць праграмна-мэтавыя прынтцыпы планавання, навукова-тэхнічнага прагрэсу, забяспечваць магчымасць не толькі хутчэйшага ўкаранення закончаных навуковых распрацовак, але і, што асабліва важна, планаваць на перспектыву развіццё фундаментальных і прыкладных даследаванняў, накіраваных на вырашэнне праблем стварэння і ўдасканалвання вытворчасці.

У аб'яднанні «Аўтафізтэх» вучоныя Інстытута праблем надзейнасці і даўгавечнасці машын АН БССР і канструктары МАЗа стварылі метадку і стэндавае абсталяванне для выпрабаванняў нясуцых сістэм аўтамабіляў, што скараціла тэрмін іх выпрабаванняў у 30—50 разоў. Фізіка-тэхнічныя інстытуты АН БССР распрацавалі і прымяняюцца метады гарахага гідрадынамічнага выцскання вырабаў складанага профілю, гідрамеханічнай штампоўкі, накіраваныя на змяншэнне працаёмкасці вырабу дэталей. Інстытут матэматыкі АН БССР прапанаваў сістэму аўтаматызаваных разлікаў аўтамабіляў і аўтапаяздоў, якая дазволіць з мінімальнымі затратамі часу выбіраць аптымальныя параметры праектуемых машын і іх аргэнтаў. Вынікам супрацоўніцтва інжынераў, канструктараў і вучоных з'явілася асваенне серыйнага выпуску аўтамабіляў мадыфікацыі МАЗ-5335 і павелічэнне прабегу машын без капітальнага рамонту да 300 тыс. км, што забяспечыла народнай гаспадарцы эканамічную эфектыўнасць у 260 млн. руб.²¹ НВА «Ангом» каардынуе сумесныя работы ў вырашэнні актуальных тэхнічных праблем і паскоранага ўкаранення атрыманых вынікаў з 13 прамысловымі прадпрыемствамі г. Гомеля. Сярод іх ВА «Гомсельмаш», «Гомельдрэў», «Гідрааўтаматыка», станкабудаўнічы завод імя С. М. Кірава і інш. Так, сумесныя работы «Гомсельмаша» з інстытутамі механікі металапалімерных сістэм, надзейнасці і даўгавечнасці машын, прыкладной фізікі АН БССР завяршыліся прымяненнем новых матэрыялаў у вузлах камбайна КСК-100 і стварэннем арыгінальнага выпрабавальнага абсталявання. За першыя два гады адзінацатай пяцігодкі рэальны эканамічны эффект садружнасці перавысіў 2,5 млн. руб.²²

Навукова-вытворчыя аб'яднанні дазваляюць найбольш поўна ажыццявіць сінтэз навукі і вытворчасці ў рамках адзінага комплексу, адкрываюць магчымасць наблізіць, паскорыць надыход прадказанага яшчэ К. Марксам перыяду, калі адбудзецца «ператварэнне працэсу вытворчасці з простага працэсу працы ў навуковы працэс...»²³

Беларусь першай у краіне ўкараніла такую перспектывную форму ўзаемадзеяння вучоных ВНУ, работнікаў прамысловасці і сельскай гаспадаркі, як вучэбна-навукова-вытворчыя аб'яднанні (ВНВА). Аб'ектыўнымі прычынамі іх стварэння з'явіліся паляпшэнне падрыхтоўкі спецыялістаў, у тым ліку з дапамогай спецыялізаваных кафедраў ВНУ, на прадпрыемствах, перспектывнае планаванне навуковых распрацовак і наступнае ўкараненне іх у вытворчасць.

ВНВА «БПІ — Мінскі аўтамабільны завод» і «БПІ — Мінскі трактарны завод» арганізаваны ў дзевятай пяцігодцы. Дэталёва прааналізаваны іх дзейнасць, бюро Мінскага гаркома КПБ падтрымала ініцыятыву стварэння на грамадскіх пачатках вучэбна-навукова-вытворчых аб'яднанняў аўтамабільнага і трактарнага заводаў і політэхнічнага інстытута (1974 г.)²⁴. Снежанскі (1974 г.) пленум ЦК КПБ паставіў

²¹ За передовую науку, 1983, 2 верас.; Действенный фактор созидания, с. 165.

²² Промышленность Белоруссии, 1983, № 12, с. 43—44.

²³ Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 46, ч. 2, с. 208.

²⁴ ПА Мінскага АК КПБ, ф. 69, воп. 12, с. 17, л. 42.

перад партыйнымі арганізацыямі задачу «шырэй развіваць апраўдаўшы сябе ВНА»²⁵. У наступныя гады сталі функцыяніраваць аб'яднанні: «Мінскі радыётэхнічны інстытут — ВА «Інтэграл», «Беларускі інстытут народнай гаспадаркі — Дзяржаўны надышпнікавы завод № 11», «Беларускі дзяржаўны універсітэт — ВА «Інтэграл», «Беларускі інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту (г. Гомсель) — Беларуская чыгунка» і інш. За дзесятую пяцігодку ў сістэме Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР было створана 21 ВНА. Па даных на 1984 г., у рэспубліцы налічвалася 44 апалагічныя комплексы.

Форма сувязі вучоных з вытворчасцю аказалася вельмі эфектыўнай. Напрыклад, у рамках аб'яднання «БПІ — МТЗ» за перыяд 1974—1984 гг. выканана 80 гаспадарчых дагавораў і 140 дагавораў аб творчай садружнасці. Работнікі вытворчасці і супрацоўнікі інстытута, у прыватнасці, завяршылі цыкл даследаванняў па аб'гурнтаванню і аптымізацыі параметраў сямейства трактароў «Беларусь», у тым ліку пярэдніх падвесак, гармазных сістэм, трактарных наяздоў, уніфікаваных сістэм. Складзены рэкамендацыі па павышэнню цягава-счাপных якасцей і ўстойлівасці прамалінейнага руху горных машына-трактарных агрэгатаў. Укаранены шырокія шыны і вобады для трактароў. Эканамічны эфект ад прымянення гэтых распрацовак склаў 2 млн. руб.²⁶

Інтэграцыя навукі і вытворчасці прыняла да росту маштабаў навуковых даследаванняў, прыкметнага паскарэння тэмпаў развіцця навукі і тэхнікі, адкрыцця новых магчымасцей павелічэння аб'ёму грамадскай вытворчасці. З умяцаваннем творчай садружнасці вучоных і работнікаў вытворчасці стала магчымым павысіць уклад навукі ў развіццё народнай гаспадаркі БССР. Гэта пацвярджаецца і эканамічнымі эфектамі ад выкарыстання ў рэспубліцы закончаных навукова-даследчых работ, якія за гады дзесятай пяцігодкі склаў 890 млн. руб. супраць 230 у гады дзевятай. Прамысловасцю Беларускай ССР у першыя два гады адзінаццатай пяцігодкі асвоена 324 узоры машын, абсталявання, апаратаў і прыбораў²⁷.

Развіваючы і ўмацоўваючы творчыя кантакты вучоных і работнікаў вытворчасці, накіроўваючы іх намаганні на шырашэнне перспектывных напрамкаў тэхнічнага прагрэсу, партыйныя арганізацыі забяспечваюць больш хуткае ажыццяўленне ўсяго комплексу работ — ад распрацоўкі да ўкаранення вынікаў у вытворчасць. Практыка паказала мэтазгоднасць пераходу на доўгатэрміновыя гаспадарча-дагаворныя адносіны, якія рэалізуюцца ў форме планаў сумесных работ з міністэрствамі і ведамствамі. З'явіліся новыя арганізацыйныя формы сувязі навукі і вытворчасці — вучэбна- і навукова-вытворчыя аб'яднанні. Народнай гаспадарцы перададзены дасканалыя віды машын і механізмаў, прагрэсіўныя тэхналагічныя працэсы, шырокае прымяненне якіх значна ўзняло эканамічную эфектыўнасць грамадскай вытворчасці.

Інстытут гісторыі АН БССР

Резюме

Рассмотрены основные направления повышения эффективности сотрудничества научных и производственных коллективов БССР по ускорению внедрения достижений науки и техники, передовой технологии в производство на современном этапе.

Summary

The article is concerned with the main trends of increasing the efficiency of collaboration of scientific and production collectives of the BSSR in speeding up the introduction of achievements of the science and techniques, advanced technology at the contemporary stage.

²⁵ Советская Белоруссия, 1974, 28 снеж.

²⁶ Сельская газета, 1984, 27 сак.

²⁷ Советская Белоруссия, 1976, 8 снеж.; Звязда, 1981, 16 крас.; Народное хозяйство Белорусской ССР в 1982 году / Стат. сб. — Мн.: Беларусь, 1983, с. 20.